

Ольга Сіткарьова кандидат архітектури,
провідний науковий співробітник
(Інститут проблем сучасного мистецтва
НАМ України)

Olga Sitkaryova Candidate in Architecture,
leading researcher
(Modern Art Research Institute
of the National Academy of Arts of Ukraine)

+38 (050) 698-42-76 orcid.org/0000-0002-5815-6417

МАТЕРІАЛИ ДО ВІДТВОРЕННЯ ІНТЕР'ЄРА СТЕФАНІВСЬКОГО ПРИДІЛА УСПЕНСЬКОГО СОБОРА КИЄВО-ПЕЧЕРСЬКОЇ ЛАВРИ

MATERIALS FOR THE REPRODUCTION OF THE INTERIOR OF THE STEFANIVSKY CHURCH OF THE USPENSKY CATHEDRAL OF THE KYIV-PECHERSK LAVRA

Анотація. На основі архівних матеріалів досліджено зміни загального вигляду інтер'єра одного із приділів Успенського собору Києво-Печерської лаври — приділа на честь архідиякона Стефана. З'ясовано, як виглядали в ньому в різні періоди будівельної історії храму монументальний живопис, іконостас, ікони, кіоти, оправи престолу та жертовника, ризи ікон та інше.

Ключові слова: Києво-Печерська лавра, Успенський собор, Стефанівський приділ, розписи, іконостас, ікони, престол, жертовник, кіоти.

Постановка проблеми. Втрата в різні часи багатьох творів мистецтва із Успенського собору Києво-Печерської лаври, а також відсутність відомостей про те, як вони виглядали та яке місце займали в церковному просторі, вимагають від дослідників продовжити пошук необхідної інформації в цьому напрямку. В статті оприлюднені та досліджені матеріали, виявлені в різних архівах, фондах музеїв та приватних збірках, що стосуються інтер'єру одного із приділів Успенського собору Києво-Печерської лаври — Стефанівського. З'ясовано, як виглядав інтер'єр приділа, в тому числі його іконостас, кіоти, оправи престолу та жертовника, монументальний живопис та ікони, в різні періоди будівельної історії храму, встановлено, хто був виконавцем деяких елементів інтер'єру приділа та простежено долю окремих творів мистецтва.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню інтер'єра Успенського собору Києво-Печерської лаври приділялася велика увага у зв'язку з відтворенням пам'ятки на початку 2000-х років. Тоді дослідниками Л. М. Крошченко, Н. В. Перуновою, Н. П. Шепітько, О. В. Сіткарьовою були підготовлені історичні довідки до проекту відтворення храму [1], а Н. Сліпченко, Л. Ошуркевич, І. Сьомочкін розробили концепцію відтворення стінопису храму [2, с. 101–144]. Автором статті на замовлення головного проектувальника — Українського державного науково-дослідного та проектного інститута УкрНДІпроектреставрація — була написана монографія «Успенський собор Києво-Печерської лаври. До історії архітектурно-археологічних досліджень та проекту відбудови» [3]. У вищезгаданих працях

оприлюднені численні раніше невідомі факти та архівні матеріали, що стосуються історії храму, його архітектурно-просторової структури, екстер'єру та інтер'єру, декоративного оздоблення тощо, а також опрацьовані публікації та узагальнені дослідження пам'ятки, виконані в XVIII–XX століттях. Дослідження дозволили виконати науково обґрунтований проект відтворення пам'ятки, який реалізований в натурі.

Серед публікацій останніх років великий інтерес становить стаття Н. О. Онопрієнко «Металеве вбрання іконостасу Стефанівського приділу Успенського собору Києво-Печерської лаври», в якій оприлюднені результати фондово-реставраційної дослідницької роботи фахівців Центру реставрації та експертизи Національного Києво-Печерського історико-культурного заповідника у 2016 р. [4, с. 210–215]. В статті повідомляється, що до нашого часу збереглася значна частина металевого вбрання іконостасу приділа та інші твори мистецтва з металу.

Л. Ганзенко в статті «Мальовання Успенського собору за джерелами XIII–XX століть», досліджуючи історію художнього оздоблення інтер'єру храму, торкнулася питання оновлення монументального живопису Стефанівського приділа [5, с. 84]. Посилаючись на архівні документи, автор доводить, що в 1817 році художниками І. І. Квятковським та Й. А. Білецьким настінні розписи в приділі переписувалися олією.

Згадувалося про розписи в приділі й в статті М. Бардік «Монументальний живопис Успенського собору Києво-Печерської лаври і Софії Київської першої половини XIX ст.» [6, с. 24–50]. Суттєвим недоліком роботи є відсутність посилань на архівні

джерела інформації, поданої в статті, та їхні пошукові дані.

Можна констатувати, що, незважаючи на велику наукову роботу з дослідження Успенського собору, проведеної у зв'язку з відтворенням пам'ятки в 2000-х, все ще залишилися питання, які потребують більш ґрунтовного вивчення. Це стосується, в тому числі, інтер'єру Стефанівського приділа храму.

Метою статті є спроба з'ясувати, як виглядав в різні періоди будівельної історії храму інтер'єр Стефанівського приділа Успенського собору, в тому числі його іконостас, ікони, оправи престолу, жертovníка, окремих ікон, а також настінні розписи та інші твори мистецтва. Це допоможе в атрибуції та реставрації фрагментів зазначених творів, які вціліли після руйнації собору під час Другої світової війни, або у їх відтворенні сучасними майстрами за окремими фрагментами та архівними матеріалами.

Виклад основного матеріалу. Успенський собор Києво-Печерської лаври протягом своєї тривалої архітектурно-будівельної історії зазнав багатьох руйнацій, ремонтів, реконструкцій та реставрацій. Війни, пожежі, зміни художніх смаків у архітектурі та мистецтві, нові потреби монастиря та інші чинники спричинили до змін об'ємно-просторового вирішення споруди та її внутрішнього оздоблення. В храмі з'являлися або скасовувалися ті чи інші приділи, змінювалося призначення його окремих приміщень. Відповідно, зазнавав змін й вигляд їхніх інтер'єрів.

Під час Другої світової війни Успенський собор був висаджений у повітря. До своєї руйнації храм дійшов в архітектурних формах, які споруда набула під час її реконструкції після пожежі 1718 р. Джерела свідчать, що тоді в соборі було 10 приділів: головний на честь Успіння Богородиці, св. Архістратига Михаїла, св. першомученика архідиякона Стефана, св. Іоанна Богослова, св. Іоанна Предтечі, Трьох Святителів, св. Андрія Первозванного, Спасо-Преображенський, преподобного Антонія Печерського, преподобного Феодосія Печерського.

Після вибуху від храму залишилися самі руїни. Тому зараз уявити собі, певною мірою, як виглядав храм та його інтер'єри до руйнації споруди, можна лише завдяки нечисленным іконографічним джерелам, архівним документам, світлинам та творам мистецтва, що дивом вціліли.

В даній статті наведені відомості, що стосуються одного з приділів собору — приділа св. першомученика архідиякона Стефана.

Каплиці

Найдавніше з відомих зображень Успенського собору міститься на плані Києво-Печерського монастиря, доданого до книги лаврського ченця Афанасія Кальнофойського *«Тератургима»* (1638 р.). Храм, збудований за давньоруських часів, зображений зі сходу. Біля його північного фасаду бачимо, крім Іоанно-Предтеченської церкви, прибудованої до собору в цей же період, дві невеликі окремі каплички. В поясненнях до плану вони позначені як *«каплиця святого архідиякона Стефана, князів їхніх милостей Корецьких»* та *«каплиця їхніх милостей панів Єльців»*.

Деякі дослідники вважають, що родоначальни-

ком роду князів Корецьких є нащадок литовського князя Наримунта Гедиміновича — князь Стародубський Олександр Патрикійович [7]. Про нього відомо, що 1406 р. він був зазідозрений у зраді та ув'язнений Вітовтом, але згодом опинився на волі та отримав замість конфіскованого Стародуба місто Корець на Волині (можливо, спорожнілий після виїзду до Москви його брата Федора) [8].

Каплицю князів Корецьких побудували, вірогідно, 1519 р. у зв'язку з похованням тут правнуків Олександра Патрикійовича — трьох братів: князів Льва, Олександра та Василя Івановичів Корецьких. Вони загинули неподалік від міста Сокаль над Південним Бугом, коли коронне військо Польщі зазнало поразки від сорокатисячного війська Кримського ханату на чолі з сином Мехмед I Гірея — Батигир-Гіреем.

Через три роки в Успенському соборі поховали рідного брата Корецьких — князя Федора Івановича, який помер 1522 року. У 1576 році тут спочив і його син Богуш Федорович Корецький. Тут похована перша дружина останнього — Ганна Андріївна (уродж. Сангушко), донька князя Андрія Михайловича Сангушко-Кашерського. В соборі знайшла свій останній спокій й мати Ганни Андріївни — Ганна Василівна Хребтович, дружина Андрія Михайловича, яка померла 1545 року.

Андрій Михайлович доводився небіжем Андрію Олександровичу Сангушко, який в другому шлюбі був одружений з рідною сестрою князя Костянтина Івановича Острозького Ксенією (Марією) Іванівною. В Успенському соборі 1547 р. похований син цього подружжя — князь Федір Андрійович Сангушко, а також їх онук Андрій Федорович Сангушко (чернець Олексій). Другий їх онук — Дмитро Федорович Сангушко — був першим чоловіком княгині Галшки Іллівни Острозької, онуки князя Костянтина Івановича Острозького. Останній та багато його родичів, зокрема син Ілля Костянтинович — батько Галшки, теж поховані в Успенському соборі. В печерах Києво-Печерської монастиря спочивають мощі прадіда К. І. Острозького — прп. Феодосія (князя Федора Даниловича Острозького).

1508 року правнуки рідної сестри прп. Феодосія — Анастасії Данилівни Острозької та її чоловіка Івана Глинського, нащадка хана Золотої Орди Мамає, — Іван, Василь та Михайло Львовичі Глинські емігрували до Московії. 1526 р. онука останнього — Олена Василівна Глинська (пом. 1538 р.) — була пошлюблена з Великим князем московським Василем III Іоановичем, а після його смерті стала регентшею при їх неповнолітньому синові Івані IV.

Один з правнуків Анастасії Данилівни Острозької та Івана Глинського, Богдан Федорович, був великокнязівським намісником у Путивлі (1495–1500) [9]. Під час захоплення міста московським військом він потрапив до полону, де й помер. Його мати було конфісковано [10], але повернуті його синові Володимирі Богдановичу Глинському Путивльському. Після смерті останнього близько 1540 р. їх успадкувала його дружина княгиня Настасія (Марія) Михайлівна Жижемська [11]. Після її смерті (пом. після 1561 р.) володіння перейшли до Богуша — Євфимія Корецького, який був сином рідної сестри небоги княгині Ганни Михайлівни Жижемської — дружини вищезгаданого Федора Івановича

Корецького, похованого, як йшлося вище, 1522 р. в каплиці князів Корецьких біля Успенського собору [12, с. 298].

Отже, родина князів Корецьких була споріднена з родинами князів Острозьких та Сангушків. Ці родини належали до так зв. «головних княжат» — лідерів української шляхти, які перевершували інших князів у майновому та політичному статусі та мали хоругвовне право. Вони мали власні герби та печатки, які вважалися зовнішніми атрибутами своєрідного державного статусу їх князівств та «...репрезентували певне князівство як територіальну цілісність на чолі з власним володарем» [13, с. 113].

Рідним братом Богдана Федоровича Глинського був Василь (Григорій) Федорович Домонт Кіятів — ще один правнук Анастасії Данилівни Острозької та Івана Глинського. Дочка його сина Юрія Глинського — Марина Юрїївна — була пошлюблена з Яцьком Івановичем Єльцем. Отже, родина Єльців, як і Корецьких, була споріднена з родиною Острозьких.

Родовід Єльців, як вважають дослідники, сягає корінням у домонгольську добу [14, с. 19].

В пізніші часи Єльці входили до панського прошарку Київщини. Представників цієї родини бачимо серед бояр-державців, які в XVI ст. почергово володіли Чорнобилем.

Кілька представників цієї родини поховані у вищезгаданій каплиці Єльців, побудованій поруч з каплицею князів Корецьких.

Тут 1598 р. спочив син Федора Івановича Єльця — рідного брата Яцька Івановича — Дмитро Федорович, який в 1574–1598 рр. був київським земським писарем. Тут поховали його дружину Марію Олізарівну, а на початку XVII ст. — синів цього подружжя: Пилипа Дмитровича та Івана Дмитровича Єльців.

Іван Єлець був одружений з Христиною Тишкевич — рідною сестрою лідера прокатолицької частини київської шляхти Януша Тишкевича. Останньому, як відомо, вдалося сягнути найвищого регіонального уряду, посівши у 1630–1649 рр. київське воеводство. [15, с. 185, 187, 188, 254, 264]. Він був найбільшим землевласником того часу. За підрахунками В. Лозинського, тільки його бердичівські та махновецькі маєтки займали площу понад 1000 кв. км [16, с. 95–96]. В 1627 р. Януш Тишкевич заснував у Бердичеві монастир ордену босих кармелітів, де в 1634–1642 рр. збудував розкішний костел в стилі бароко.

Родоначальником Тишковичів вважається Тит (Тишко) — син Івана Калениковича (Каленицького) та кн. Агафії (Гафтелини) Семенівни Глинської, онуки Івана Глинського та кн. Анастасії Данилівни Острозької.

Іван Каленикович (Каленицький) після смерті дружини взяв чернечий постриг, а згодом став архімандритом Києво-Печерського монастиря з ім'ям Іоанн. Він, як і його дружина, ймовірно, поховані в Успенському соборі. Крім того, тут 1565 р. спочив онук Тита (Тишки) — Скумін (Іван) Львович Тишкович (Тишкевич). З огляду на родинні зв'язки Тишкевичів та Єльців, можна припустити, що зазначені особи були поховані в каплиці Єльців.

Каплиці князів Корецьких та Єльців пізніше

були об'єднані в один приділ, який згодом збільшив свої обсяги та примкнув до східного фасаду Іоанно-Предтеченської церкви. Об'єднаний приділ був освячений на честь св. першомученика архidiaкона Стефана. Він зафіксований на зображенні Успенського собору на «*Чертеже граду Киеву...*», виконаному 1695 р. полковником Іваном Ушаковим.

Між 1697 і 1701 рр. над Стефанівським приділом надбудували ще один поверх, де під час чергового ремонту храму був влаштований окремих приділ. Для сполучення між алтарними частинами поверхів в товщі північної стіни були влаштовані сходи. Ймовірно, тоді ж були об'єднані обидва склепи під каплицями. В подальшому склепи продовжували використовувати для поховань. Наприкінці XVIII ст. тут спочили: Павло (Конюскевич Петро) (1705–1770) — митрополит Тобольський і всього Сибіру, який вшановується як святий; Серафим (? — 1789) — митрополит Лакедемонський; Феофан (Чарнуцький Федір Прокопович) (бл. 1710–1780) — єпископ Нижегородський і Алатирський; Іоанікій (Сенютович Йосиф) (? — 1729) — архімандрит Києво-Печерської лаври (1715–1729); Гудович Іван Васильович (1741–1820) — син генерального підскарбія В. А. Гудовича, генерал-фельдмаршал, який був одружений з Парасковією Кирилівною — дочкою останнього гетьмана України графа Кирила Розумовського, та інші.

Настінні розписи

1718 року в монастирі сталася пожежа, після якої храм, в тому числі Стефанівський приділ, зазнав ремонту. Інформація щодо появи в ньому в цей період нового живопису відсутня. Її нема навіть у відомому й дуже змістовному архівному документі — т. зв. «Рукописі № 204», який 1897 р. оприлюднив П. М. Істомін в праці «*Описание иконописи Киево-Печерской лавры*». Відсутня інформація й в іншому джерелі, т. зв. «Рукописі № 183», який, очевидно, є виконавчою документацією, зробленою після закінчення оздоблювальних робіт в храмі після вищезгаданої пожежі [17, с. 180]. Можливо, це пояснюється тим, що монументальний живопис в Стефанівському приділі певний час після пожежі не виконувався.

Децю пізніше, як вважав дослідник М. П. Істомін, приділ розписував італійський художник Веніамін Фрідеріче [18, с. 65–75]. У цьому зв'язку становить інтерес контракт від 1 березня 1757 р., який Києво-Печерська лавра підписала з художником. Відповідно до нього, Веніамін Фрідеріче мав працювати у монастирі з річним окладом 300 рублів, виконуючи різноманітні роботи з оздоблення різних споруд, в тому числі «...іконописні, вівтарні, позолотні», а також «...складати абриси будівель» [19, с. 22–23]. Вірогідно, майстра запросили, перш за все, для того, що б він виконав оздоблення інтер'єрів в щойно збудованому монастирем великому будинку на Клові [20]. Оскільки майстер мав працювати й на інших лаврських об'єктах, цілком можливо, що він дійсно розписав Стефанівський приділ, проте архівні документи, які б це підтвердили, поки що не виявлені.

Про Веніаміна Фрідеріче відомо, що він до переїзду до Києва працював у заснованому вищезгаданим Янушем Тишкевичем Бердичівському мо-

настирі ордену босих кармелітів [21, с. 63–66]. Після подій середини XVII ст. обитель занепадала й почала відновлюватися тільки після 1717 р. В 1740-х тут проводилися великі ремонтно-реставраційні роботи, до яких був залучений Веніамін Фрідеріче. Він виконував в монастирі разом з іншими майстрами художні роботи в головному вівтарі костелу, у вівтарі на честь Непорочного Зачаття Пресвятої Діви Марії, а також оздоблював інші споруди монастиря.

Дослідники вважають, що в цей період в костьолі працював Якоб де Вітт. Відомостей про цю особу небагато. Не виключено, що це був голландський живописець, відомий майстер декоративних панно в техніці гризайля Якоб де Вітт (1695–1754). Відомо, що деякі твори художника були придбані для Імператорської Академії мистецтв в Санкт-Петербурзі. Сучасникам подобались картини Якоба де Вітта «...прекрасно написанные в виде барельефов из гипса и бронзы...», які сприймалися як справжні барельєфи.

Той факт, що Веніаміну Фрідеріче доручили відповідальні роботи в костьолі, свідчить про його досвіт та талант. Невипадково, що з приводу переїзду художника до Києва пріор Бердичівського монастиря Жозеф висловлював керівництву Лаври своє незадоволення.

На вищезгаданих умовах Веніамін Фрідеріче працював в Лаврі три роки. З вересня 1760 р. умови контракту з ним було змінено. Резолюція архімандрита Луки Білоусовича з приводу продовження контракту з художником була така: «...понеже знатному по искусству Фридрицови ныне при Лавре работ не имеется, для того принимают его на годовое жалованье нужды не состоят; а ежели что будет делать, от того дела и плату ему по договору получают».

Як виглядав монументальний живопис Стефанівського приділа у XVIII ст., тобто яким він був в ту добу, коли в Гетьманщині храми прикрашали в бароковому стилі, ми, вірогідно, вже ніколи не дізнаємось. Певну уяву про такий живопис дають близькі йому за часом настінні розписи Троїцької Надбрамної церкви, а також гравюри західноєвропейських майстрів, які тоді були широко розповсюджені на Україні та використовувалися художниками як зразки при виконанні живописних робіт.

1886 р. на стінах та склепінні приділа ще залишалися фрагменти окремих композицій зазначеного живопису, але вже поновленого в 1772–1778 роках лаврськими художниками під керівництвом ієромонаха Захарії (Голубовського). Фахівці, які досліджували розписи собору на зламі XIX–XX ст., ще мали можливість їх побачити. Так, М. Петров у своїй праці «Об упразднении стенописи Великой церкви Киево-Печерской лавры» повідомляє, що в Стефанівському приділі були написані: «...по своду — Исус Христос — Судья с сонмом ангелов и святых; на южной стене — ад с грешниками; по арке у Предтеченского придела, после ада — богач в пламени и выше его — Лазарь на лоне Авраама...» [22, с. 3]. Ймовірно, тоді ж була зроблена фотофіксація зазначеного живопису. Збереглося кілька світлин, в тому числі з сюжетами, про які писав М. Петров. На одному фото, де зображена композиція на тему «Страшний суд», бачимо овальну позолочену

дошку з епітафією, яка сповіщає про поховання тут генерал-фельдмаршала І. В. Гудовича (Іл. 1). Зазначена дошка була прикріплена до залізної решітки, яка знаходилася на найбільш віддаленій від іконостасу частині південної стіни приділа, біля входу до склепу, в якому був похований Гудович. Це дозволяє визначити точне місцезнаходження вищезазначеної живописної композиції.

Те, що тоді більша частина живопису XVIII ст. була втрачена, не випадково, оскільки живопис часто поновлювався або замінювався на новий. Так, 1813 р. київський художник Іван Іванович Квятковський розписав олійними фарбами частину Стефанівського приділа. Підписуючи контракт з монастирем, він зобов'язався виконати роботу «...самым лучшим живописным искусством своими материалами и мастерами...». Він мав «...имеющуюся... старую штукатурку всю отбить... до самого кирпича, сделать новую (виділено мною. — О. С.), трижды покрыть ее маслом... и делать грунт, по которому в куполе на стенах над престолом, на столах, на окнах и словах где только надобно будет, делать такие изображения и штуки, какие выбраны и показаны будут...» [23].

В «...украшении масляной живописью всей церкви Архидиакона Стефана...» брав участь київський іконописець Й. А. Білецький [24].

У 1854–1856 рр. бригада лаврських живописців на чолі з начальником лаврської живописної майстерні ієродияконом Пафнутієм (в миру — Петро Сентюрин-Львов) почистили стіни приділа від кіптяви та пилу, а місця, на котрих живопис осипався, «заправили по прежнему стилю» [25].

У 1892 р. в Стефанівському приділі знов виконувалася «промывка» настінних розписів.

Остання згадка про монументальний живопис приділа міститься в путівнику по Києву К. В. Шероцького, оприлюдненому 1917 р. Він пише: «...в приделе св. Стефана уцелела часть притчи о богатом и Лазаре и в духе тех композиций, которые встречаются в Лаврской библиотеке среди учебных “куништов”, и изображение скинии, грубо подновленное в XIX веке...» [26, с. 294].

Під час розбирання руїн собору в повоєнні роки були виявлені та передані на збереження до фондів Заповідника фрагменти штукатурки з живописом, проте дослідження їх ще не проводилися.

Зараз лише вищенаведені скупі строки з архівних справ та кілька світлин — це, на жаль, й вся інформація, яку ми маємо про живопис Стефанівського приділа.

Іконостас

Інформації щодо ікон в іконостасі приділа збереглося більше, ніж про монументальний живопис. Джерела донесли до нас імена деяких майстрів, які були причетні до їхнього виконання. Так, відомо, що 19 вересня 1727 р. контракт на виконання ікон був заключений з іконописцем Якимом Глинським. Майстер тоді зобов'язався написати ікони «...самым лучшим мастерством иконописным, своим золотом, и фарбами венецкими добрыми своими ж...» [27]. Можливо, дослідникам пізніше вдасться довести, що до нашого часу збереглися якісь з цих ікон.

Як свідчить «Опис» приділа за 1768 рік, в його

віттарі тоді ще знаходилося «... *окладных серебром работы басменной разных старых*» (підкреслено мною. — О. С.) *икон 13*» [28].

Ікони, написані Якимом Глинським для Стефанівського приділа, пізніше неодноразово «*поновлювалися*», в тому числі 1830 року іконописцем Корнелієм Волошиним [29].

Наступного 1831 р. київський золотар І. Хорів позолотив різьбу іконостаса [30].

Перше відоме зображення іконостасу бачимо на одному з креслень розрізів Успенського собору, виконаних 1842–1843 рр. академіком Ф. Г. Солнцеvim. [31, с. 19–21].

У 1854–1855 рр. майстри під керівництвом ієродиякона Леоніда черговий раз поновили позолоту на іконостасі [32].

Як свідчить лаврська «*Главная церковная и ризническая опись*» 1877 р., спочатку не тільки різьблення іконостасу, а й царські врата в ньому були дерев'яними: «*Иконостас двухярусный, деревянный, вызолоченный, мелкой резной работы, в коем Царские врата деревянные, резные, вызолоченные, с шестью изображениями пророков в малом виде, на железных овальных деках, с правой стороны: Иезекииль, Исая и Иеремия, а с левой: Давид, Аввакум и Даниил.*»

Над Царськими вратами в большой медной вызолоченной звезде икона Успения Божьей Матери.

Верхний ярус иконостаса полукруглый с 15 живописными изображениями мучеников. Вверху в сиянии Вознесение Спасителя, окруженного Ангелами» [33].

Интерес становить архівний документ за 1887 р., так звана «Метрика», складена лаврським керівництвом на виконання імператорського наказу. Монастир мав надіслати до Імператорської Академії мистецтв інформацію щодо всіх храмів Лаври, в тому числі Успенського собору [34].

У про іконостас Стефанівського приділа повідомляється: «...*иконостас новый*» (підкреслено мною. — О. С.), *двохярусный, деревянный, резной, позолоченный, с полуколонками коринфского ордера в нижнем ярусе*». Коли з'явився новий іконостас, не повідомляється.

Саме цей іконостас зафіксований на світлині кінця XIX ст. (Іл. 2). Порівнюючи світліну з відомим кресленням Ф. Г. Солнцева, бачимо, що зображення іконостасів на цих документах тотожні. «Новим» іконостас в «Метриці» було названо, ймовірно, тому, що його тоді черговий раз позолотили, відновивши за старими зразками пошкоджені фрагменти різьблення, а також встановивши в ньому нові царські врата.

Про царські врата «Метрика» повідомляє, що вони були тоді вже срібні «...*чеканной, просечной работы*...». Як вважають деякі дослідники, їх виконав 1876 р. московський майстер А. М. Постников [35] на кошти архімандрита Мефодія [36]. За розмірами, формою стулок, розташуванням медальйонів з іконами, а також за виглядом ажурного рослинного орнаменту між ними срібні врата повністю повторювали попередні дерев'яні.

У 1892 р., як свідчать архівні документи, іконостас був знов позолочений, а всі ікони в ньому поновлені.

Під час вибуху собору 1941 р. іконостас був

зруйнований, від нього залишилися лише окремі фрагменти. В повоєнні часи в руїнах собору було знайдено пошкоджені частини царських врат. У 1993–1994 роках реставраторам Центру реставрації та експертизи НКПІКЗ (Національного Києво-Печерського історико-культурного заповідника) під керівництвом досвідченого фахівця А. І. Марченко вдалося відреставрувати цей твір.

Докладна інформація про назву та місця розміщення ікон на іконостасі, а також написи на них містяться у вищезгаданому т. зв. «*Списку № 204*». Цей документ був, вірогідно, проектом, за яким на початку XVIII ст. художники виконували настінні розписи в храмі та писали ікони для іконостасів храму.

Відповідно до «*Списку*», в іконостасі Стефанівського приділа передбачалося виконання богословської програми, спрямованої на уславлення праведників, які загинули за Христову віру. В місцевому ряду іконостасу по боках від царських врат мали бути вміщені ікони: «*Господь Вседержитель*» (праворуч) та «*Пресвята Богородиця з Предвічним Дитям*» (ліворуч). На південних дяконських вратах мали зобразити праведного Авеля, а праворуч від них розташувати храмову ікону «*Св. Першомученик архidiaкон Стефан*». На північних вратах мав бути зображений св. мученик Корнелій сотник, а ліворуч від них — розташована ікона «*Св. Першомучениця Фекла*». Зазначена програма була реалізована при створенні іконостаса.

Ікони в іконостасі вкривали розкішні срібні позолочені ризи. В повоєнні часи, коли розбирали руїни собору, були виявлені деякі ікони іконостасу, в тому числі ікони: «*Св. Першомучениця Фекла*» (Іл. 3) та «*Пресвята Богородиця з Предвічним Дитям*». Віднайдено також ризи з ікон. Розмір риз, відповідно, 108,5 x 45 та 110 x 48 см. Тоді ж виявлено ризи з ікон «*Господь Вседержитель*» та «*Св. Першомученик Стефан*». Ці пам'ятки теж повернуті до нового життя зусиллями сучасних реставраторів НКПІКЗ.

Верхній ярус іконостасу був повністю вкритий ажурним рослинним різьбленням, серед якого вміщувалися ікони, які відповідали вищезгаданому проекту («*Список № 204*»). Ліворуч на ньому розташовувалися ікони святих великомучеників: Георгія, Дмитра, Федора Стратилата та великомучеників Феодора Тірона, Євстафія Плакіді та Артемія, а праворуч — ікони із зображеннями мучеництва святих великомучениць: Варвари, Ірини, Параскеви, Агафії та святої мучениці Катерини.

Над Царськими вратами іконостасу розташовувалася ікона «*Побиття камінням Св. Першомученика архidiaкона Стефана*», а над нею, в овальному медальйоні — зображення «*Вознесіння Господне*».

Після відтворення 2000 р. зруйнованого Успенського собору в ньому були встановлені нові іконостаси, виконані фахівцями ТОВ «Акант». Це стоєть й іконостас в Стефанівському приділі. Іконостаси виконані відповідно до пропозицій, підготовлених в 2001–2002 рр. Українським регіональним науково-реставраційним інститутом Укрзахідпроектреставрація.

Аналогом для створення пластики і композиційних форм різьбленого декору іконостасу є фраг-

менти різьблення, що збереглися, світлини XIX ст. й документальні матеріали чернігівських майстрів — авторів творів.

Іконостас відтворювався з урахуванням автентичних творів, а також спираючись на аналоги XVII–XVIII ст.

Зараз пошук, атрибуція та реставрація автентичних творів із іконостасу приділа триває. Вона вже дала позитивні результати.

Оправи престолу та жертовника

Престол в вівтарі Стефанівського приділа був вкритий мідною позолоченою оправою, виготовленою 1833 р. київським майстром Герасимом Григоровичем Проценко. Вищезгаданий «Опис» 1877 р. повідомляє про цей твір: «...Престол медний, чрез огонь вызолоченный, в длину 2 арш., 2 верш., в ширину 1 арш. 15 верш., а в высоту 1 арш. 7 верш., в круге коего проведен серебряный карниз, сверху до половины гладкий, а нижняя часть с чеканкою виноградных листьев... На верхней деке сего Престола пять гравированных изображений: посредине крест в сиянии, по бокам 4 Евангелиста. На боковых деках наложены серебряные чеканные изображения: с передней стороны — Распятие Спасителя (Лл. 4-а), с правой стороны — Несение Креста (Лл. 4-б), с левой — Положение во Гроб (Лл. 4-в), а с восточной — Моление о чаше. На углах Престола наложены 8 серебряных чеканных гирлянд». На східному боці оправи престолу розташовувалося два медальйони. На них був зроблений напис про те, що престол виготовили за митрополита Євгена (Болховітінова) на кошті монастиря, а також те, що «...в нем: весу меди 13 пудов 7 фунт. На позолоту страчено 125 иностранных червонцев». Оправа престолу коштувала 13 510 руб. 80 коп.

З архівних джерел дізнаємось, що верхня частина оправи престолу була вкрита мідною позолоченою дошкою, взятою від окладу престолу Іоанно-Богословського приділа [37].

Збереглася світлина, на якій зафіксована вівтарна частина Стефанівського приділа, де на передньому плані бачимо престол, прикрашений вищезгаданою оправою (Лл. 5).

Жертвник Стефанівського приділа теж був вкритий чудовою оправою: «Жертвенник медный, чрез огонь вызолоченный, в длину 1 арш., 8½ верш., в ширину 1 арш., 13¼ верш., а в высоту 1 арш. 7 верш. Сверху обведен серебряным карнизом. На верхней деке выгравировано Распятие Спасителя. На двух боковых деках накладные серебряные чеканной работы изображения: на одной дверце «Принесение Авраамом Исаака в жертву», а на другой — «Встреча Мехиседеком Авраама. По бокам сих изображений, на углах жертвенника, наложены сереброчеканные фигуры.

Вверху на карнизе с южной стороны надпись: «Жертвник сей обделан медью и серебром в 1851 году коштом лаврским... Меди 7 пудов 30 фунт. 22 золотн., на позолоту Голландских червонцев 76...» [38].

Гробниця

Києво-Печерська лавра дуже пишалася тим, що в обителі зберігалася цінна реліквія — часточка мощів св. першомученика архидиякона Стефана,

яку 1717 р. приніс сюди із Молдавського Ніямецького монастиря романський архієпископ Пахомій. Митрополит Євген (Болховітінов) в своєму описі монастиря пише: «В 1830 г. для сего перста... в Стефановском... пределе устроена кипарисная кенотафия с серебряным наверху... изображением св. Стефана во весь рост».

Опис гробниці 1877 р. дещо повніший. В ньому йдеться: «...рака кипарисная, в нее вставлена дека кипарисная, на которой оклад серебряный, пестропозолоченный с чеканным изображением во весь рост св. Архидиакона Стефана... <...> Передняя стенка раки обложена серебряным же окладом с чеканным изображением посредине побиения камнями св. Первомученика. Крешка раки внутри обита шелковою материею, а снаружи полированная... Мера раки: в высоту 5½ верш., в длину 2 арш. 1 верш., в шири у головы 11¼, а у ног 6¼ верш. Весу серебра в верхнем окладе с изображением во весь рост Святого 6 фунт. 52 зол., а на боковой стороне 6 фунт. 20 зол.» [39].

На початку XX ст. для святині було виготовлено нову раку, яка проіснувала до війни та була пошкоджена під час вибуху собору. Фрагменти раки виявлено 1962–1963 рр. в руїнах храму. Зараз пам'ятку реставровано й вона зберігається в Національному Києво-Печерському історико-культурному заповіднику.

Кіоти

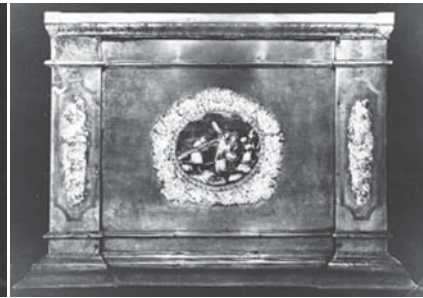
З опису 1758 р. дізнаємось, що у вівтарі приділа біля його жертовника були встановлені два дерев'яні різьблені кіоти. Один з них в опису названий «великим», з дев'ятьма іконами на ньому. В центрі кіоту тоді була вміщена стародавня ікона із зображенням Богородиці в короні, прикрашеної камінцями: «...икона старинная посреде кивота Богородичная, на ней шата и коронка сребранные позлащенные, на той коронке за ветхом не имеется камешков, а очень мало самих протих» [40]. Крім цієї ікони в кіоті було ще п'ять невеликих за розміром богородичних ікон [41, с. 5].

У другому кіоті знаходилася лише одна ікона на честь Богородиці, але вона в описі 1758 р. не названа «стародавньою». Ікону вкривала срібна шата, прикрашена коштовним камінням.

Крім кіотів у вівтарі Стефанівського приділа, знаходилося ще тридцять шість окремо розміщених ікон. Більшість з них були стародавніми, прикрашеними «басмою». Деякі дослідники вважають, що «басмою» ікони були прикрашені за київського митрополита Петра Могилы [42], який спеціально запрошував до монастиря московських майстрів з цієї справи [43, с. 56–66].

З перших відомих нам описів ризниці Успенського собору 1554 р. [44] та 1593 р. [45] дізнаємось, що тоді тут було кілька ікон із зображенням Богородиці. В книзі «Краткое описание Киево-Печерской Лавры» 1817 р. вперше повідомляється, що в Стефанівському приділі знаходилася знаменита ікона Ігорівська Божої Матері.

У 1833 р. за дорученням київського митрополита Євгенія Болховітінова київський майстер Олександр Стрельбицький виготовив для цієї ікони срібну позолочену раму, а майстер Андрій Колтуновський підготував дерев'яний різьблений полу-

Зліва направо, зверху вниз:

Илл.1 Настінні розписи на найбільш віддаленій від іконостасу частині південної стіни Стефанівського приділу Успенського собору. Композиція «Страшний суд». У центрі фото зафіксована бронзова позолочена дошка з епітафією генерал — фельдмаршалу І. В. Гудовичу біля входу до склепу, де він похований 1820 р.

Илл.2 Іконостас Стефанівського приділу Успенського собору. Фото кінця XIX ст.

Илл. 3 Ікона «Св. Першомучениця Фекла» та риза з цієї ікони із іконостасу Стефанівського приділу, виявлені під час розбирання руїн Успенського собору в 1962–1963 роках.

Илл. 4 Оправа престолу Стефанівського приділу.

а) Передній бік оправи з композицією «Розп'яття».

б) Бік праворуч з композицією «Несення Хреста».

в) Бік леворуч з композицією «Покладання у Домовину».

Илл. 5 Стефанівський приліл Успенського собору. Загальний вигляд вітара. Фото кінця XIX ст.

кіот, якій позолотив майстер Іван Хорів. В ризничих описах другої третини ХІХ ст. зазначені твори описані так: «В приделе Святого Архидиякона Стефана деревянный резной позолоченный полукиот, в коем находится Игорева икона Богоматери, на коей риза серебряная, вызолоченная, при оной ризе рама украшена камнями, коих числом больших аметистов тридцать восемь, топазов двадцать шесть и мелких топазов и стразов триста семьдесят восемь, весу в раме с деревом и камнями 11 фунтов 48 золотников» [46].

Рама та риза ікони вцілилися до нашого часу.

Їх було знайдено в повоєнні роки під час розбирання руїн храму. Зараз вони зберігаються в фондах НКПІКЗ [47].

Але доля самої ікони сумна. Вона була втрачена під час Другої світової війни, хоча науковці все ще не втрачають надії її відшукати.

Висновки. Виявлені та опрацьовані архівні матеріали дають уявлення про інтер'єр Стефанівського приділа Успенського собору Києво-Печерської лаври до руйнації храму 1941 року. Вони допоможуть в атрибуції та реставрації автентичних творів мистецтва, які колись знаходилися в приділі.

Література

1. Історична довідка до проекту відтворення Успенського собору Києво-Печерської лаври. Київ, 1986–1998.
2. Сліпченко Н., Ошуркевич Л., Сьомочкін І. Концепція відтворення стінопису Успенського собору Києво-Печерської лаври // Вісник інституту Укрзахідпроектреставрація. Львів, 2000. Число 11. С. 132.
3. Сіткарьова О. В. Успенський собор Києво-Печерської лаври. До історії архітектурно-археологічних досліджень та проекту відбудови. Київ: Вид. «Довіра», вид. «Фенікс», 2000.
4. Онопрієнко Н. О. Металева вбрання іконостазу Стефанівського приділу Успенського собору Києво-Печерської лаври // Музеї та реставрація у контексті збереження культурної спадщини: актуальні виклики сучасності. Збірник наукових праць міжнародної науково-практичної конференції 6–7 червня 2017 р. К., 2017. С. 210–214.
5. Ганзенко Л. Мальовання Успенського собору за джерелами ХІІІ–ХХ століть // Пам'ятки України: Історія та культура. Науковий часопис. К., 2003, № 1–2. С. 70–91.
6. Бардік М. Монументальний живопис Успенського собору Києво-Печерської лаври і Софії Київської першої половини ХІХ ст. // Лаврські мистецтвознавчі студії. К., НКПІКЗ, 2015, С. 24–50.
7. Яковенко Н. Українська шляхта з кінця ХІV до середини ХVІ століття. Волинь і Центральна Україна. Вид. друге, переглянуте і виправлене. К.: Критика, 2008. С. 318.
8. Русина О. Сіверська земля у складі Великого Князівства Литовського. К., 1998, С. 105.
9. Російський Державний архів давніх актів (РДАДА), ф. 389, оп. 1, спр. 6, арк. 222.
10. Акты Западной России (А.З.Р.). Т. II. № 76.
11. Акты Южной и Западной России (А.Ю.З.Р.). Ч. I. Т. 1. № 17.
12. Клепатський П. Г. Очерки по истории Киевской земли. Литовский период. Біла Церква: Видавець Олександр Пшонківський, 2007. С. 298.
13. Однороженко О. Українська еліта доби середньовіччя і раннього модерну: структура та влада. К.: Темпора, 2011. С. 113.
14. Яковенко Н. Українська шляхта з кінця ХІV до середини ХVІІ століття. Волинь і Центральна Україна. Вид. друге, переглянуте і виправлене. К.: Критика, 2008. С. 19.
15. Там само, С. 185, 187, 188, 254, 264.
16. Łoziński W. Prawem i lewem. 5-e wyd. Krakow. 1957. Т. 2. S. 95–96.
17. Сіткарьова О. В. Успенський собор Києво-Печерської лаври. До історії архітектурно-археологічних досліджень та проекту відбудови. К.: Довіра, Фенікс, 2000. С. 180.
18. Істомін М. П. К истории живописи в Киево-Печерской лавре в ХVІІІ в. // ЧИОНЛ, К. 1895, Кн. 9, Вып. 2, С. 65–75.
19. Центральний державний Історичний архів України, м. Київ (ЦДІАК), ф. 128, оп. 1 вотч., спр. 1961, арк. 61–62.
20. ЦДІАК, ф. 725, оп. 1, спр. 89, арк. 1–13в.
21. Корнеева В. Монастир Босих Кармелітів у Бердичеві // Пам'ятки України: Історія та культура. № 1. 1997. С. 63–66.
22. Петров Н. Об упразднении стенописи Великой церкви Киево-Печерской лавры. К., Тип. И. И. Горбунова, 1900. С. 3.
23. ЦДІАК, ф. 128, оп. 1 заг. спр. 1321, арк. 3, 6, 9.
24. ЦДІАК, ф. 128, оп. 2 заг., спр. 58.
25. ЦДІАК, ф. 128, оп. 1 заг., спр. 1700, арк. 73, 75, 84.
26. Шероцький К. В. Київ: путівник; репринтне відтворення видання 1917 р. К.: Кобза, 1994. 294 с.
27. ЦДІАК, ф. 128, оп. 1 заг., спр. 6, арк. 18.
28. Національний Києво-Печерський історико-культурний заповідник (НКПІКЗ). КПЛ-А 304.
29. ЦДІАК, ф. 128, оп. 1 заг., спр. 1727, арк. 3–3зв.
30. ЦДІАК, ф. 128, оп. 1 заг., спр. 1727, арк. 3зв.
31. Сіткарьова О. В. Успенський собор Києво-Печерської лаври. До історії архітектурно-археологічних досліджень та проекту відбудови. К., 2000. С. 19–21.
32. ЦДІАК, ф. 128, оп. 1 заг., спр. 1700, арк. 73, 75, 84.
33. НКПІКЗ, КПЛ-А 369.

34. ЦДІАК, ф. 128, оп. 2 заг., спр. 334, арк. 2–17.
35. Шиденко В. А., Дарманський П. Ф. Києво-Печерський державний історико-культурний заповідник. К., 1984.
36. ЦДІАК, ф. 128, оп. 2 заг., спр. 334, арк. 4–17.
37. ЦДІАК, ф. 128, оп. 1 заг., спр. 1761.
38. ЦДІАК, ф. 128, оп. 2 заг., спр. 334, арк. 4–17.
39. Фонди НКПІКЗ, КПЛ-А 369.
40. Фонди НКПІКЗ, КПЛ-А 945. Арк. 23.
41. Полюшко Г. Ігорівська ікона Божої Матері. Історія і доля святині. К., НКПІКЗ, 2012, С. 5.
42. Там само, С. 6.
43. Акты, относящиеся к истории Южной и Западной России. Т. 3. СПб., 1861. С. 56–66.
44. Голубев С. Т. Киевский митрополит Петр Могила и его сподвижники: в 2 т. Киев, 1883–1898.
45. Архив Юго-Западной России, издаваемый Комиссией для разбора древних актов, состоящей при Киевском, Подольском и Волынском генерал-губернаторе: Акты, относящиеся к истории православной церкви в Юго-Западной России. Ч. 1. Т. 1. К., 1859. № 91.
46. Фонди НКПІКЗ. КПЛ-А 287, арк. 4зв.
47. Фонди НКПІКЗ. КПЛ-М 9232 (риза); КПЛ-М 814 (рама).

References

1. Istorychna dovidka do proektu vidtvorennya Uspenskogo soboru Kyievo-Pecherskoyi lavry [Historical reference to the project of reproduction of the Assumption Cathedral of the Kiev-Pechersk Lavra]. Kyiv, 1986–1998.
2. Slipchenko N., Oshurkevych L., Somochkin I. Konceptiya vidtvorennya stinopysu Uspenskogo soboru Kyievo-Pecherskoyi lavry [Slipchenko N., Oshurkevich L., Sejomchkin I. Concept of reproduction of wall-paper of Assumption Cathedral of Kiev-Pechersk Lavra] // Visnyk instytutu Ukrzaxidproektrestavraciya [Visnyk of the Institute Ukrzakhidproektrestavratsiya]. Lviv, 2000. Chyslo 11. S. 132.
3. Sitkarova O. V. Uspenskyj sobor Kyievo-Pecherskoyi lavry. Do istoriyi arxitekturno-arxeologichnyx doslidzhen ta proektu vidbudovy [Sitkareva O. V. Uspensky Cathedral of the Kyiv-Pechersk Lavra. The history of architectural and archaeological research and reconstruction project]. Kyiv: Vyd. «Dovira», vyd. «Feniks», 2000.
4. Onopriyenko N. O. Metaleve vbrannya ikonostasu Stefanivskogo prydilU Uspenskogo soboru Kyievo-Pecherskoyi lavry [Onoprienko N. O. Metallic dress of the iconostasis of the Stefanivskyi section of the Assumption Cathedral of the Kyiv-Pechersk Lavra] // Muzei ta restavraciya u konteksti zberezhenya kulturnoyi spadshhyny: aktualni vyklyky suchesnosti: Zbirnyk naukovyx prac mizhnarodnoyi naukovo-praktychnoyi konferenciyi 6–7 chervnya 2017 r. [Museums and Restoration in the Context of Preserving the Cultural Heritage: the Current Challenges of Density: Collection of scientific works of the international scientific and practical conference June 6–7, 2017]. K., 2017. S. 210–214.
5. Ganzenko L. Malovannya Uspenskogo soboru za dzherelamy XIII–XX stolit [Hansenko L. Authorization of the Assumption Cathedral by the sources of the XIII–XX centuries] // Pamyatky Ukrayiny: Istoriya ta kultura. Naukovyj chasopys [Sights of Ukraine: History and Culture. Scientific journal]. K., 2003, № 1–2. S. 70–91.
6. Bardik M. Monumentalnyj zhyvopys Uspenskogo soboru Kyievo-Pecherskoyi lavry i Sofiyi Kyiyvskoyi pershoi polovyny XIX st. [Bardik M. Monumental painting of the Assumption Cathedral of the Kiev-Pechersk Lavra and Sofia of Kyiv's first half of the nineteenth century] // Lavrski mystectvtvoznachchi studiyi [Lavra art studies studios]. K., NKPIKZ, 2015, S. 24–50.
7. Yakovenko N. Ukrayinska shlyaxta z kincy XIV do seredyny XVI stolittya. Volyn i Centralna Ukrayina [Yakovenko N. The Ukrainian gentry from the end of the fourteenth century to the middle of the seventeenth century. Volyn and Central Ukraine]. Vyd. druge, pereglyanute i vypravlene. K.: Krytyka, 2008. S. 318.
8. Rusyna O. Siverska zemlya u skladi Velykogo Knyazivstva Lytovskogo [Rusina O. Siverskaya land in the Grand Duchy of Lithuania]. K., 1998, S. 105.
9. Rosijskyj Derzhavnyj arxiv davnix aktiv (RDADA) [Russian State Archive of Old Acts (RSAOA)], f. 389, op. 1, spr. 6, ark. 222.
10. Aktyi Zapadnoy Rossii (A.Z.R.) [Acts of Western Russia (A.W.R.)]. T. II. № 76.
11. Aktyi Yuzhnoy i Zapadnoy Rossii (A.Yu.Z.R.) [Acts of Southern and Western Russia (A.S.W.R.)]. Ch. I. T. 1. № 17.
12. Klepatskiy P. G. Ocherki po istorii Kievskoy zemli. Litovskiy period [Klepatsky P. G. Essays on the history of Kiev land. Lithuanian period]. Bila Tserkva: Vidavets Oleksandr Pshonkivskiy, 2007. S. 298.
13. Odnorozhenko O. Ukrayinska yelita doby serednovichchya i ranogo modernu: struktura ta vlada [Odnorozhenko O. Ukrainian Elliot of the Middle Ages and early modernity: structure and power]. K.: Tempora, 2011. S. 113.
14. Yakovenko N. Ukrayinska shlyaxta z kincy XIV do seredyny XVII stolittya. Volyn i Centralna Ukrayina [Yakovenko N. The Ukrainian gentry from the end of the fourteenth century to the middle of the XVII century. Volyn and Central Ukraine]. Vyd. druge, pereglyanute i vypravlene. K.: Krytyka, 2008. S. 19.
15. Tam samo [Ibid], S. 185, 187, 188, 254, 264.
16. Łoziński W. Prawem i lewem. 5-e wyd. Krakow. 1957. T. 2. S. 95–96.
17. Sitkarova O. V. Uspenskyj sobor Kyievo-Pecherskoyi lavry. Do istoriyi arxitekturno-arxeologichnyx doslidzhen ta proektu vidbudovy [Sitkareva O. Uspensky Cathedral of the Kyiv-Pechersk Lavra. The history

- of architectural and archaeological research and reconstruction project]. K.: Dovira, Feniks, 2000. S. 180.
18. Istomin M. P. K ystorry zhyvopysy v Kyevo-Pecherskoj lavre v XVIII v. [Istomin M.P. On the history of painting in the Kiev-Pechersk Lavra in the XVIII century] // ChYONL, K., 1895. Kn. 9, Vyp. 2, S. 65–75.
 19. Centralnyj derzhavnyj istorychnyj arxiv Ukrainy, m. Kyiv (CzDIAK) [Central State Historical Archive of Ukraine in Kyiv (CSHAK)], f. 128, op. 1 votch., spr. 1961, ark. 61–62.
 20. CzDIAK [CSHAK], f. 725, op. 1, spr. 89, ark. 1–1zv.
 21. Kornyejeva V. Monastyr Bosyx Karmelitiv u Berdychevi [Korneeva V. Monastery of Barefoot Carmelites in Berdichev] // Pamyatky Ukrainy: Istoriya ta kultura [Sights of Ukraine: History and Culture]. № 1. 1997. S. 63–66.
 22. Petrov N. Ob uprazhnenii stenopisi Velikoy tserkvi Kievo-Pecherskoy lavri [Petrov N. On the abolition of murals of the Great Church of Kiev-Pechersk Lavri]. K.: Tip. I. I. Gorbunova, 1900. S. 3.
 23. CzDIAK [CSHAK], f. 128, op. 1 zag., spr. 1321, ark. 3, 6, 9.
 24. CzDIAK [CSHAK], f. 128, op. 2 zag., spr. 58.
 25. CzDIAK [CSHAK], f. 128, op. 1 zag., spr. 1700, ark. 73, 75, 84.
 26. Sheroczkyj K. V. Kyiv: putivnyk; reprintsne vidtvorennya vydannya 1917 r. [Sherotsky K. V. Kiev: a guide; Reprinted reproduction of the 1917]. K.: Kobza, 1994. 294 s.
 27. CzDIAK [CSHAK], f. 128, op. 1 zag., spr. 6, ark. 18.
 28. Nacionalnyj Kyievo-Pecherskyj istoryko-kulturnyj zapovidnyk (NKPIKZ) [National Kyiv-Pechersk Historical and Cultural Preserve» (NKPHCP)]. KPL-A 304.
 29. CzDIAK [CSHAK], f. 128, op. 1 zag., spr. 1727, ark. 3–3zv.
 30. CzDIAK [CSHAK], f. 128, op. 1 zag., spr. 1727, ark. 3zv.
 31. Sitkarova O. V. Uspenskyj sobor Kyevo-Pecherskoyi lavry. Do istoriyi arxitekturno-arxeologichnyx doslidzhen ta proektu vidbudovy [Sitkareva O. V. Uspensky Cathedral of the Kyiv-Pechersk Lavra. The history of architectural and archaeological research and reconstruction project]. K., 2000. S. 19–21.
 32. CzDIAK [CSHAK], f. 128, op. 1 zag., spr. 1700, ark. 73, 75, 84.
 33. Fondy NKPIKZ [NKPHCP funds], KPL-A 369.
 34. CzDIAK [CSHAK], f. 128, op. 2 zag., spr. 334, ark. 2–17.
 35. Shydenko V. A., Darmanskyj P. F. Kyevo-Pecherskyj derzhavnyj istoryko-kulturnyj zapovidnyk [Shidenko V. A., Darmansky P. F. Kyiv-Pechersk State Historical and Cultural Reserve]. K., 1984.
 36. CzDIAK [CSHAK], f. 128, op. 2 zag., spr. 334, ark. 4–17.
 37. CzDIAK [CSHAK], f. 128, op. 1 zag., spr. 1761.
 38. CzDIAK [CSHAK], f. 128, op. 2 zag., spr. 334, ark. 4–17.
 39. Fondy NKPIKZ [NKPHCP funds], KPL-A 369.
 40. Fondy NKPIKZ [NKPHCP funds], KPL-A 945. Ark. 23.
 41. Polyushko G. Igorivska ikona Bozhoyi Materi. Istoriya i dolya svyatyni [Poluszko G. Igor's Icon of the Mother of God. History and destiny of the shrine]. K., NKPIKZ, 2012. S. 5.
 42. Tam samo [Ibid], S. 6.
 43. Aktyi, odnosyaschiesya k istorii Yuzhnoy i Zapadnoy Rossii. T. 3 [Acts relating to the history of southern and western Russia. Vol. 3.]. SPb., 1861. S. 56–66.
 44. Golubev S. T. Kievskiy mitropolit Petr Mogila i ego spodvizhniki: v 2 t. [S. Golubev. Kiev Metropolitan Peter Mogila and his Companions: In 2 volumes]. Kiev, 1883–1898.
 45. Arhiv Yugo-Zapadnoy Rossii, izdavaemyy Komissiey dlya razbora drevnih aktov, sostoyaschey pri Kievskom, Podolskom i Volyinskom general-gubernatore: Aktyi, odnosyaschiesya k istorii provoslavnoy tserkvi v Yugo-Zapadnoy Rossii [Archive of South-Western Russia, issued by the Commission for the analysis of ancient acts, consisting of the Kiev, Podolsk and Volyn governor-general: Acts relating to the history of the Orthodox Church in South-Western Russia]. Ch. 1. T. 1. K., 1859. № 91.
 46. Fondy NKPIKZ [NKPHCP funds]. KPL-A 287, ark. 4zv.
 47. Fondy NKPIKZ [NKPHCP funds]. KPL-M 9232 (ryza) [(chasuble)]; KPL-M 814 (rama) [(frame)].

Ольга Ситкарева

Материалы к восстановлению интерьера Стефановского придела Успенского собора Киево-Печерской лавры

В статье публикуются архивные документы и другие материалы, позволяющие, в определенной степени, воссоздать интерьер одного из приделов Успенского собора Киево-Печерской лавры — Стефановского, в том числе выяснить, как выглядели его иконостас, киоты, оправы престола, жертвенника, икон и другие элементы до разрушения храма в 1941 году.

Ключевые слова: Успенский собор, Киево-Печерская лавра, Стефановский придел, иконостас, киот, икона, живопись, престол.

Olga Sitkareva

Materials for restoring the interior of the Stefanovsky chapel of the Assumption Cathedral of the Kiev-Pechersk Lavra

The article publishes archival documents and other materials that allow, to a certain extent, to recreate the interior of one of the aisles of the Assumption Cathedral of the Kiev-Pechersk Lavra — Stefanovsky, including finding out how its iconostasis, icon cases, frames of the throne, altar, icons and other elements looked before the destruction of the 1941 temple.

Keywords: Assumption Cathedral, Kiev-Pechersk Lavra, Stefanovsky chapel, iconostasis, icon case, icon, painting, throne.

Стаття надійшла до редакції 09.08.2018